

ПСИХОЛОГИЯ ИЛИМДЕРИ
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
PSYCHOLOGICAL SCIENCES

Турдубаева Р.Ш.

**ЖУБАЙЛАР МАМИЛЕСИНДЕГИ КРИЗИС ЖАНА
ПСИХОЛОГИЯЛЫК ЖАРДАМ КӨРСӨТҮҮ**

Турдубаева Р.Ш.

**КРИЗИС СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ И ОКАЗАНИЕ
ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ**

R. Turdubaeva

**THE CRISIS OF FAMILY RELATIONS AND THE PROVISION
OF PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE**

УДК: 173:159.9 (575.2) (04)

Учурдагы үй-бүлөнүн кризиси анын жаңы-экономикалык шарттарга жай көнүп жаткандыгы менен түшүндүрүлөт. Бул мамлекеттик үй-бүлөлүк саясатты оңдоп-түзөө зарылдыгын актуалдаштырууда, анын эң маанилүү милдети коомдун жыргалчылыгы үчүн социалдык институт катары үй-бүлөнүн мүмкүнчүлүктөрүн жигердүү пайдалануу механизмдерин жана технологияларын иштеп чыгуу болууга тийиш. Заманбап үй-бүлөнүн өнүгүшү үй-бүлөлүк мамилелердеги жеке потенциалдын ролунун жана маанисинин өсүшү менен байланыштуу. Бул рынок мамилелерине өтүү, мыйзамдуулук, маалымат технологиялары сыяктуу факторлордун аракетинен байланыштуу болот. Маалымат өндүрүшүнүн өнүгүшү акыркы технологиялар менен жумушчунун ортосундагы белгилүү бир дал келишүүчүлүктү, б.а. анын эмгекке болгон жөндөмдүүлүгүн, жалпы маданиятын, ден соолугунун абалын, ишке жөндөмдүүлүгүн, тез көнүү жөндөмдүүлүгүн талап кылат. Коомдун өткөөл абалында үй-бүлөнү ыңгайлаштыруу боюнча мамлекеттик программа жок болгон учурда үй-бүлө өзүн сыноо менен жаңылыштык кетирип, көйгөйлөргө дуушар болуп, кыйынчылыктан чыгып кетүү механизмдерин издейт. Жубайлар негизги күчтөрүн жана убактыларын балдардын рухий жактан сабаттуулугуна жана өнүгүшүнө эмес, материалдык жактан камсыз болууга бөлүп жатышат. Жубайлардын баарлашуунун эрежелерин билүүсү жакшы мамилелерди сактап, олуттуу пикир келишестиктер болсо, андагы кыйынчылыктардан качууга жардам берет. Адамдын адам болуп калыптанышына үй-бүлө гана шарт түзөт.

Негизги сөздөр: үй-бүлө, миграция, өспүрүм, тарбия, конфликт, реабилитация, мобилизация, баарлашуу, колдоо, компромисс.

Кризис нынешней семьи объясняется ее медленной адаптацией к новым экономическим условиям. Это актуализирует необходимость корректировки государственной семейной политики, важнейшей задачей которой должна стать разработка механизмов и технологий активного использования возможностей семьи как социального института на благо общества. Развитие современной семьи связано с возрастанием роли и значения личностного потенциала в семейных отношениях. Это обусловлено действием таких факторов, как переход рыночным отношениям, правовому государству, информационным технологиям. При отсутствии государственной программы адаптации семьи к переходному состоянию общества семья сама методом проб и ошибок, ценой больших лишений

нацупывает механизмы выживания. Семья отдает основные силы и время на материальное обеспечение детей, а не на их духовную грамотность и развитие. Культура общения супругов известна как способ бесконфликтно жить в семейной жизни и избежать трудностей. Только семья создает условия для формирования человека как личности.

Ключевые слова: семья, миграция, подростковый возраст, воспитание, конфликт, реабилитация, мобилизация, общение, поддержка, компромисс.

The current family's crisis has been attributed to its slow adaptation to new economic conditions. This actualizes the need to adjust the state family policy, the most important task of which should be the development of mechanisms and technologies for the active use of the possibilities of the family as a social institution for the benefit of society. The development of a modern family is associated with an increase in the role and importance of personal potential in family relationships. This is due to the action of such factors as the transition to market relations, the rule of law, information technology. In the absence of a government program to adapt the family to the transitional state of the society, the family itself, by trial and error, faces great difficulties and looks for survival mechanisms. The family gives the main strength and time for the material provision of children, and not for their spiritual literacy and development. The culture of communication between spouses is known as a way to live conflict-free in family life and avoid difficulties. Only the family creates the conditions for the formation of a person as a person.

Key words: family, migration, teenager, education, conflict, rehabilitation, mobilization, communication, support, compromise.

Бүгүнкү күндө кыргызстандыктардын бир миллионунун 20% өз эрки менен же кырдаалга байланыштуу жашаган жерин которушту. Эмгек миграциясы кыргыз үй-бүлөсүнүн стабилдүүлүгүнө курч кедергисин тийгизди. Көпчүлүк үй-бүлөлөр үчүн узак убакытка өз-өзүнчө жашоо көрүнүш норма катары калды. Аларды ажырашкан деп айтуу туура эмес, «эмгек миграциясы» деген жаңы үй-бүлөнүн пайда болушун көрүп жатабыз. Кээ бир булактарда «обочодогу үй-бүлө» деп аташат.

Учурдагы үй-бүлөнүн кризиси, үй-бүлөнүн жаңы-экономикалык шарттарга жай көнүп жаткандыгы менен түшүндүрүлөт. Бүгүнкү күндүн чындыктары

төмөнкүлөр:

1. Аз камсыз болгон үй-бүлөлөрдүн турмуш деңгээлинин чукул төмөндөшү; «бай» үй-бүлөлөрдүн камсыз болушунун жогорулашы, бул эки катмардын ортосундагы чыр-чатакка, туура эмес мамилеге алып келет; өспүрүм жана жаштык мезгилдин рэкети, мүлккө кол салган кылмышкерлердин өсүшү; кароосуз калган балдардын санынын тез көбөйүшү, балдар кылмыштуулугунун өсүшү, анын ичинде ичкиликке берилген ата-энелер, бул учурда ар бир закон бузган баланын ата-энеси ичкиликке ооп кетип, балдарынын жүрүм-турумуна көзөмөл кыла алышпайт, ошондой эле балдардын ичкиликке, наркотикке, сойкулукка багыт алуулары, үй-бүлөдөгү ата-эненин беделинин түшүшү, алардын чыр-чатагынын негизинде баланын психологиялык туруктуу эмес абалынын болушу, алардын курдаштары менен болгон мамилесинин начарлашынын негизинде өспүрүм жана жаштар арасында өз жанын кыюуга аракет кылган көрүнүштөр болууда.

Чындыгында азыркы үй-бүлөлөрдө негизги күчтөрүн жана убактыларын балдардын рухий жактан сабаттуулугуна жана өнүгүшүнө эмес, материалдык жактан камсыз болуусуна көңүл бөлүп жатышат. Көпчүлүк социалдык изилдөөлөрдүн жыйынтыгы боюнча жумушта иштеген аял баласына 16 минут, эс алуу күндөрү 30 минута убакыт бөлө алат. Ата-эненин бала менен болгон баарлашуусу негизинен анын мектептеги окуусу жана кандай баа алгандыгы менен чектелет.

Үй-бүлө негизи өзүнүн баланы тарбиялоо функциясын начар деңгээлде аткарып келет. Мындай кризис өлкөдөгү экономикалык кырдаалдын начарлашы менен байланыштуу. Көпчүлүк адистер белгилешкендей технологиянын өнүгүшү менен биз адамдар ортосундагы мамиленин, нраванын бузулуп, акыр аягында коомго олуттуу зыян алып келерин белгилешүүдө.

Өлкөдөгү кризистин көрүнүшү болуп: төрөлүүнүн азайышы, ажырашуунун санынын өсүшү, баласы жок үй-бүлөлөрдүн (15%) көбөйүшү, аң-сезимдүү түрдө балалуу болуудан баш тартуу, балдардан баш тартуу, аларды төрөт үйлөрүнө же балдар үйлөрүнө таштап кетүүлөр, балдардын үй-бүлөсүнөн качуулары, ата-эненин балдарынын өмүрүнө аёосуз кол салуулары белгилүү болууда. Жаштар арасында никеге туруунун азайышы жана никеден тышкары төрөлүүнүн көбөйүшү көп болууда. 1990-жылдардын башынан баштап никеге туруунун саны төмөндөп баратат. 1990-жылы биринчи кварталында 301 миң никеге туруу катталса, 1993-жылы 246,1 никеге туруу катталган. 1992-жылы төрөлгөн балдардын 17% никесиз балдардын санын түзөт. 1994-жылы 1000 адамга 9,6 баланын төрөлүүсү туура келген, ал эми 16,2% өлүмгө туура келген.

Никеге тураарда түгөйдү аң-сезимдүү тандап жана жубайлар бири-бирин тарбиялоо үчүн жакшы ара-

кет кылуулары керек. Бүгүнкү күндө жаштардын көп бөлүгү үй-бүлө жөнүндө маалыматты жеткиликтүү алышпайт, бул мамилелердин оор өнүгү, никенин стабилдүүлүгүнө терс таасир тийгизип, жаш үй-бүлөнүн жакшы жашап кете албоосуна алып келүүдө. Никеге болгон даярдык жаштар арасында анчейин эмес. Бул үчүн жакын адамына сезимтал болуп, көңүл буруп, башкаларды түшүнө билип, өзүнүн жүрүм-турумун туура баалоо керек. Нике союзунда эркек жана аялдын жалпы көз караштары, сезимдери бар ар тараптуу инсандар болуп саналышат. Жаш жубайлардын көбүнчөсү ар кандай конфликттерди чечүү үчүн ажырашууну туура көрүшөт.

Жубайлык баарлашуунун маданияты – бул үй-бүлөлүк турмуштагы чыр-чатаксыз жашоонун, жубайлардын чырларды чечүүдөгү кыйынчылыктарды четтетүүнүн ыкмасы болуп эсептелет. Жубайлардын жашоосунда бири экинчисинин жакшы жагын көрө билүү аларды жакындаштырат. Никеге чейинки сүйүүлөр бара-бара тынч сезимге алмашылат. Жубайлык сезимдин көрүнүшү көп түрдүү: өнөктөштүн көңүлүнө, ден соолугуна, тамактануусуна камкордук көрүү менен байкалат. Адистер белгилегендей, ар биринин жеке намысына доо кетирбей, колдоо көрсөтүү керек. Бири-бирин сыйлоо менен оюндагысын таба билүү, көңүл буруусу жубайы үчүн кымбат. Эгер жубайлар бири-бирин жактырышса, бирок түшүнүшпөй, бир тилге келбей келбей жатышса, анда мамилелер оорлошот. Үй-бүлөдө ойлордун, түшүнүк, кызыкчылыктардын, талаптардын туура келбеши мүмкүн. Сын пикир айтуу чоң курал, бирок туура сындoo керек. Сындын максаты күнөөлөө эмес, жубайдын жакшы болуусуна жардам берүү экенин билүү керек.

Үй-бүлөлүк кризистин мүнөздөмөлөрү төмөнкүлөр:

1. Үй-бүлөдөгү кырдаалды карама-каршылыктын курчушу.
2. Үй-бүлөдөгү бүт системанын жана анда болуп жаткан бардык процесстердин бузулушу.
3. Үй-бүлө системасындагы туруксуздуктун күчөшү.
4. Кризисти жалпылоо, башкача айтканда, анын таасири үй-бүлөлүк мамилелердин жана өз аракеттенүүнүн бардык жагын камтыйт.

Үй-бүлө кризисинде үй-бүлөнүн андан ары өнүгүшү үчүн потенциалдуу эки жолду бөлүп көргөзөбүз.

1. Деструктивдүү жолу – бул үй-бүлөнүн жашашы үчүн коркунуч туудурган жана үй-бүлөлүк мамилелердин бузулушуна алып келүүчү;
2. Конструктивдүү бул – үй-бүлөнүн өкүм сүрүүсүнүн жаңы баскычка өтүү жолу.

Үй-бүлөдөгү кризистик кырдаалдын проблемасы жөнүндөгү адабияттарды анализ кылууда анын бир нече сүрөттөлүшүн бөлүп көргөзөбүз:

Биринчи жолу – бул үй-бүлөнүн мыйзам ченем-

дүү турмуштук циклин окуп үйрөнүү менен байланыштуу. Мындай мамиле боюнча кризистер турмуштук циклин стадияларынын ортосундагы өткөөл учурлар катары каралат. Бул кризистер нормативдүү же горизонталдык стрессорлор деп аталат. Бул кризистер үй-бүлөнүн турмуштук циклериндеги тоскоолдук же көнө албоону түшүндүрөт.

В. Сатир үй-бүлөнүн өнүгүшүнүн 10 кризистик чекитин белгилеген:

Биринчи кризис – түйүлдүктүн жаралышы, боюнда бар кез жана баланын төрөлүшү.

Экинчи кризис – адамдын кебин баланын өздөштүрүүсүнүн башталышы.

Үчүнчү кризис – бала тышкы чөйрө менен мамилесин бекемдей баштайт (бала бакчага же мектепке бара баштайт).

Төртүнчү кризис – бала өспүрүм куракка өтөт.

Бешинчи кризис – бала эр жетип чоңоюп, үйдөн кетет.

Алтынчы кризис – жаш бүлөлөр никеге туруп, үй-бүлөгө күйөө бала жана келин кошулушат.

Жетинчи кризис – аялдын жашоосунда климакс учуру башталат.

Сегизинчи кризис – эркектердин сексуалдык активдүүлүгүнүн азайышы.

Тогузунчу кризис – ата-энелер чоң-эне, чоң-ата болушат.

Онунчу кризис – жубайлардын бирөөсүнүн өлүмү.

Ошентип, үй-бүлө өзүнүн өнүгүүсүндө кризис деп аталган бир канча этаптарды басып өтөт. Бир этаптан экинчи этапка өтүү инсандын өнүгүүсү катары жаңы татаалдык деңгээлине өтүүнү билдирет жана кризистер менен коштолот. Бул кризистер турмуштук цикли баштан өткөрүүдө сөзсүз жолугат ошондуктан нормативдүү деп аталат.

Экинчи жолу – бул нормативдүү эмес үй-бүлөлүк кризис. Бул учурда үй-бүлөлүк турмуштун ар кайсы этабында пайда болуп, турмуштук жагымсыз окуяларды башынан өткөрүү менен байланыштуу болот.

Р. Хилл үй-бүлөлүк кризистин пайда болушуна алып келүүчү факторлордун 3 группасын бөлүп көргөзгөн:

1. Тышкы кыйынчылыктар (өз үйүнүн болбошу, жумуштун жоктугу ж.б).

2. Күтүүсүз окуялар, стресстер (үй-бүлө мүчөсүнүн бирөөнүн террористтик акты, автомобилдик, темир жол, авиакатастрофанын курмандыгы болушу).

3. Үй-бүлөнүн кандайдыр бир үй-бүлөлүк окуяны баштан өткөрүүдөгү, баалоодогу үй-бүлөлүк ички мүмкүнчүлүктүн болбошу (үй-бүлө мүчөсүнүн биринин олуттуу оору менен оорушу же өлүмү, жубайлардын туруксуздугу, ажырашуу ж.б. болушу).

Ар бир нормативдүү эмес үй-бүлөлүк кризисте өз ара байланышкан төмөнкү компоненттерди бөлүп

көргөзсөк болот:

1. Кризистик окуялар.

2. Болуп өткөн нерселерди үй-бүлө мүчөлөрүнүн кабыл алышы жана түшүнүшү.

3. Ал окуяга үй-бүлө мүчөлөрүнүн мамилеси жана аны кайгырууларынын өзгөчөлүктөрү.

4. Үй-бүлөлүк системанын өзгөрүлүшү.

5. Кризистен чыгуу үчүн мүмкүн болгон жеке жана жалпы үй-бүлөлүк ыкмалардын болушу.

Үй-бүлөлүк психотерапиянын адабиятында турмуштук окуяларды башынан өткөрүү менен байланышкан 5 нормативдүү эмес кризистин түрлөрү каралат:

1. Туруксуздук менен байланышкан үй-бүлөлүк кризис.

Туруксуздук – бул жубайлардын дисгармониясынын жана жубайлар ортосундагы ар кандай карама-каршылыктардын жана чыр-чатактардын болушун билдирет. Бул дайыма эле никедеги сексуалдык мамилелердин бузулушунун натыйжасы эмес, көбүнчө жубайлардын туруксуздугунун артында сүйүүнүн, жакындыктын, кадырлоо өңдүү психологиялык талаптардын канаатандырылбашы менен мүнөздөлөт. Бирок гармониялык үй-бүлөлөрдөгү бакубат жана туруктуу мамилелер бар союздарда туруксуздук жолугушу мүмкүн.

2. Ажырашуу менен байланышкан үй-бүлөлүк кризис.

Ажырашуу бул – үй-бүлөлүк системанын анын юридикалык, экономикалык жана психологиялык аспектеринде жубайлар мамилесинин бузулушун, үй-бүлөлүк системанын бүлүнүшүн түшүндүрөт.

3. Үй-бүлө мүчөсүнүн биринин олуттуу оору менен оорушу. Үй-бүлөдөгү оорулуу адамдын болушу үй-бүлө мүчөлөрү үчүн оор сыноо болуп эсептелет. Бул үй-бүлө мүчөсүнүн бирөөнүн соматикалык же кандайдыр бир нервдик-психикалык оору, алкоголизм, патологиялык кызганыч менен оорушу, үй-бүлөдөгү эмоционалдык стрессти күчөтүп, анын кээ бир мүчөлөрүнүн физикалык активдүүлүгүнүн күчөшү менен түшүндүрүлөт. Ичкиликке берилгендер жана ашыкча кызганыч менен жапа чеккендер менен аңгемелешүүдө алар нервдик-психикалык стресске кабылып, эртеңки күнгө болгон ишенбестик, коркунуч өңдүү даттанууларды билдиришкен. Оорулуунун үй-бүлөдөн качышы, уруш чыгаруусу, ал үчүн санааркап тынчсыздануу, келечекке карата үй-бүлөлүк план түзө албоо – мына ушулардын баары мындай бүлөнүн турмушун татаалдантат. Оорулуунун үй-бүлөсү кездештирген бардык кыйынчылыктарды объективдүү жана субъективдүү деп бөлөбүз. Объективдүү кыйынчылыктар – бул бүлөнүн өсүп келе жаткан чыгымдары, келип чыккан кырдаалдын үй-бүлө мүчөлөрүнүн ден соолугуна жагымсыз таасир бергени, үй-бүлөнүн күнүмдүк жашоосунун жана ритминин бузулушун

билдирет. Субъективдүү кыйынчылыктар бул – үй-бүлөнүн бир мүчөсүнүн психикалык ооруга чалдыгуусу менен байланышкан ар кандай азап чегүүлөр жана эмоционалдык реакциялары кирет:

- оорулуунун толук кыймылсыздыгынан кайгыга батуу;

- анын жүрүш-турушунун күтүлбөгөн жоруктары;

- оорулуунун өзүнүн турмуштук проблемаларын чече албоосу, келечек жөнүндө санааркоо;

- коркунуч сезими;

- депрессия;

- көңүл калуу;

- фрустрация;

- ооруну жеңе албоодон келип чыккан кыжырдауучулук. Бул реакциялардын болушу нормалдуу жана табигый болуп саналат, анткени кырдаалдын оордугу жана ага таасир этүү мүмкүн эместиги менен шартталган.

4. Инцест же үй-бүлө мүчөлөрүнүн бири-бири менен болгон болгон сексуалдык акты саналат.

5. Үй-бүлө мүчөсүнүн биринин өлүмү менен байланыштуу.

Үй-бүлөлүк турмуштун кризистик мезгилдери. Жубайлык турмуштун 3-7-жылдарында биринчи кризистик мезгил келет. Ал бир жылга жакын созулат. Экинчи кризистик мезгил бирге жашаган жашоосунун 13-23 жылдарында кездешет. Бул кризис анча терең эмес, бирок убактысы боюнча узак, ал «турмуштун орто кризиси» менен байланыштуу. Бул учурда өз үй-бүлөсүндө узакка созулган түшүнбөстүк проблемасы менен кездешет.

Көпчүлүк изилдөөчүлөрдүн ою боюнча Н.И. Олифинович, Зинкевич-Куземкина, Т.Ф. Велента кризистик кырдаалда жапа чеккен үй-бүлө мүчөлөрүнө эмоционалдык жардам берүүнү камсыздоону баса белгилешкен. Авторлор үй-бүлө менен иштешкен психологдун бир катар функцияларын белгилешет:

1. Колдоочулук функция: консультант реалдуу үй-бүлө мамилесиндеги жетишпеген же бурмаланган формаларды калыбына келтирүүдө психологиялык колдоону көргөзөт.

2. Ортмчулук функция: бул учурда психолог-консультант үй-бүлөнүн сырткы дүйнө менен болгон байланышын, ошондой эле мүчөлөрүнүн ортосундагы бузулган мамилелерди калыбына келтирүүнү камсыз кылат.

3. Үйрөнүү функциясы: консультант байланыш көндүмдөрүн, жөнгө салуу ыкмаларын, өзүн-өзү таанууну өнүктүрүүгө көмөк көрсөтөт.

4. Өнүгүү функциясы: психолог үй-бүлө мүчөлөрүнө, башкаларга кам көрүү, башкалардын муктаждыктарын түшүнүү, колдоо көрсөтүү жана конфликттерди чечүү, өз сезимдерин билдирүү жана башкалардын сезимдерин байкап көрүү сыяктуу негизги со-

циалдык көндүмдөрдү өнүктүрүүгө жардам берет. Ошондой эле консультант үй-бүлөнүн ар бир мүчөсүнө өзүн-өзү өнүктүрүү мүмкүнчүлүктөрүн таанууга жана пайдаланууга мүмкүндүк берген үй-бүлөлүк ресурстарды табууга жардам берет.

5. Маалыматтык функция: консультант үй-бүлөгө же анын айрым мүчөлөрүнө психикалык ден соолук жана ден соолуктун начардыгы, норма жана анын варианттары жөнүндө маалыматтарды, ошондой эле кеңештерди, көрсөтмөлөрдү сунуштайт.

Авторлор ошондой эле үй-бүлөгө маалымдоо, жеке психологиялык консультация (психотерапия), консультациялоо, (жубайлар түгөйлөрүнүн психотерапиясы), группалык консультациялоо, үй-бүлөлүк консультация сыяктуу психологиялык жардамды бөлүп көргөзүшөт.

Изилдөөчүлөр белгилешкендей, эгер үй-бүлө менен бир канча адис (2-4 киши) иштешсе, анда психологиялык жардамдын көрсөтүлүшү алда канча натыйжалуу болмок. Үй-бүлөлүк терапиянын универсалдуу максаты – бул үй-бүлөнүн ички ресурстарын кыймылга келтирүү. Кризис кээ бир үй-бүлөлөрдө никенин бузулуусуна, кээ бир түгөйлөрдө үй-бүлөлүк мамилелердин бекемдешин жана жаңы ресурстардын же үй-бүлөнүн позитивдүү психологиялык потенциалынан, үй-бүлөнүн кризисинин оош-кыйыш кырдаалында кандай колдонуусунан көз каранды болуп турат. Үй-бүлөлүк терапиянын максаты – бул сензитивдүүлүк, же үй-бүлө мүчөлөрүнүн жакшы сезимдери менен бөлүшүүнү максат кылат. Үй-бүлөлүк жашоодогу кыйынчылыктардын негизги себеби жубайлардын чогуу жашагандагы күнүмдүк көйгөйлөрү эсептелет. Бирок, күнүмдүк жашоодон тышкары, үй-бүлөдө чыр-чатакты пайда кылган көптөгөн себептер бар, бул мамилелердин кризисине алып келет. Мисалы, калктын социалдык-экономикалык абалынын өзгөрүшү, турмуштун материалдык деңгээлинин төмөндөшү, нравалык жана үй-бүлөлүк кааданын жоголушу, баланын төрөлүшү, жубайлар өзгөчө жаш куракта бул кандай жоопкерчилик экенин түшүнүшпөйт, бул жагдайга туш болгондо гана оорчулугун сезишет. Ушундан улам үй-бүлөнүн психологиялык микросоциуму бузулуп, ата-эненин балдарга мамилеси өзгөрүлүп, тарбия берүүчүлүк функциясы начарлайт, стресс күчөйт, нааразычылыктар жана чыр-чатактар келип чыгат, булар үй-бүлөлүк мамилелердин кризисине жана натыйжада ажырашууга алып келет. Бул себептерден тышкары жумуштагы көйгөйлөр, материалдык кыйынчылыктар, жубайынын жакындары менен болгон оор мамиленин болушу кризиске алып келет. Жубайлардын бири жумушунда стресс абалга дуушар болушса, ал терс энергияны үй-бүлө мүчөлөрүнө чагылдырат.

Үй-бүлөлөр менен болгон иштин методунун 1-этабы:

1. Оор кырдаалдагы үй-бүлө жана балдарды эсепке алуу.

2. Жашы жете элек балдардын жашоо шарттары жана тарбиялануусун изилдөө максатында үй-бүлөлөрдү кароо.

3. Үй-бүлөлөр менен таанышуу.

4. Үй-бүлө менен бирге иштөөнүн методун пландаштыруу методу.

5. Балдардын, ата-энелердин мамилесин экспресс-диагностика жүргүзүү.

6. Үй-бүлөлөрдү адистердин көзөмөлүндө консультациялоо, чогуу иш алып баруулары.

Экинчи этапта жеке жана үй-бүлөлүк консультация жүргүзүлөт, үй-бүлөлүк патронаж жүргүзүлөт. Бул учурда мурун коюлган максаттарды кайра коюу турат (максаттын өзүн тууралоо мүмкүндүгү). Бул этаптын негизги идеясы ата-эненин өзүндөгү ишенүүчүлүктү өнүктүрүү, каталарды кетирүүдөн коркпоо же мурун кетирген каталары үчүн өзүн кечирүү, максатка жетүүгө умтулуу. Жакын арадагы максаттарды коюу, максатка жетүү үчүн ресурстарды кошуу иштери каралат.

Үй-бүлө менен иштешүүдөгү үчүнчү этапта курчап турган чөйрөнү өзүнө керектүү кылып кабыл алуу, чектеген ойлорду өзгөртүү, дүйнөнүн моделин өзгөртүү, үй-бүлөнүн өнүгүү перспективасын (материалдык, рухий баалуулуктарды) жашаган жери боюнча анын социалдык статусун жогорулатуу каралат.

Үй-бүлө менен биргелешип иш пландоо ыкмасы – бул үй-бүлөнүн социалдык-психологиялык иштеринин системалык методу болуп саналат. Бул метод үй-бүлө ресурстарын жана талаптарын пайдаланууга таянат. Бул методдун өзгөчөлүгү – үй-бүлөнүн оор кырдаалдан чыгуу же көйгөйдү чечүү адистердин кийлигишүүсүн азайтууда турат. Үй-бүлө иштин максатын түзүп, мөөнөтүн аныктайт. Муну менен үй-бүлө турмушунун бардык тарабын өз ичине алат. Адистер болсо уюштуруучу жана байланыштыруучу катары үй-бүлөнүн башка субъект менен, уюмдардын кызматкерлери, үй-бүлөнү реабилитациялоодо катышкан адамдар менен байланыш түзүшөт. Бул учурда үй-бүлө максат коюуда жана максатка жетүүдөгү пландаштырууга өзү катышканы маанилүү. Биринчи этапта физиологиялык талаптарды камсыз кылуучу, коркунучсуздукту камсыз кылуучу максаттар коюлат (ремонт жасоо, турмуш-тиричиликти оңдоо, бакты тигүү). Андан кийинки этапта – максаттар үй-бүлөнүн өзүн-өзү актуалдаштыруусу менен байланыштуу болот. Бул айылдаштары тарабынан кадырлоо, коомдо балдардын нормалдуу иштеши менен байланыштуу. Үй-бүлө менен жазуу жүзүндөгү келишим түзүлөт, анда адистер үй-бүлөнүн муктаждыктарын эске алып, ага кол коюуда акыркы натыйжа үчүн жоопкерчиликти өзүнө алууга жетектейт. Ошентип, келишим алдын-алуу системасынын мекемелеринин адистеринин

ишин жана бул өз ара аракеттенүүнүн аралык натыйжаларын көзөмөлдөөгө мүмкүндүк берет. Үй-бүлө менен иштөөгө мындай сапаттык жаңы мамиле адистердин жумушчуларга жана үй-бүлөлөрдүн көйгөйлөрүнө болгон мамилени өзгөртөт. Үй-бүлөнүн ички муктаждыктарына жана ресурстарына таянып, ал өзүн реабилитациялоо жана жашоонун сапатын жакшыртуу боюнча иштей баштайт. Адистер аларды коштоп, колдоо көрсөтүп, зарыл болгон учурда тар адистердин консультацияларын, оң өзгөрүүлөргө жана келечектеги максаттарга басым жасоо менен байкоо жүргүзүүнү, ички ресурстарды кошумча колдоону, жаңы мүмкүнчүлүктөрдү кошууну биргелешкен жыйынтыктарды жана биргелешкен келишимде көрсөтүлгөн пункттардын аткарылышын белгилөө, үй-бүлөнү өнүктүрүүнүн жана реабилитациялоонун жакынкы максаттарына ылайык келүүчү макулдашуу аркылуу толуктоо, учурдагы кырдаалды өзгөртүү үчүн үй-бүлө мүчөлөрүнүн өздөрүнүн жана алардын айлана-чөйрөсүнүн ресурстарын максималдуу мобилизациялоо жүрөт.

Азыркы үй-бүлө, үй-бүлө мүчөлөрүнүн күнүмдүк турмушуна, баланын төрөлүшүнө жана тарбияланышына, майыптарга колдоо көрсөтүүгө байланышкан көп катмарлуу көйгөйлөрдү чечүү үчүн гана эмес, о.э. адам үчүн психикалык баш калкалоочу болуп саналат. Үй-бүлө өзүлөрүнүн мүчөлөрүнүн социалдык, экономикалык, психологиялык, физикалык коопсуздугун камсыз кылат.

Коом тарабынан белгиленген функцияларды толук ишке ашыруу үчүн көптөгөн үй-бүлөлөр жардамга жана колдоого муктаж жана ал жардам туруктуу кепилдиги бар болуусу тийиш. Коомдук бирикмелер мамлекет менен калктын ортосунда ортомчу болуп кызмат кылат, коомдук иштерге тартылат, жигердүү жарандыкты жана адамдардын өз тагдыры жана бүтүндөй Кыргызстандын тагдыры үчүн жоопкерчилигин көрсөтөт.

Көйгөйлөрдү чечүүдө жубайлар ачык баарлашып, мамилелерде эмне тынчсыздандыраарын жана эмнени жактырбаганын ачык талкуулашы керек. Жубайынын бирөө балким балдары жөнүндө тынчсызданып, бири экинчи түгөйүнүн туугандары менен мамиле түзө албайт. Эмоцияңызды билдирүүдөн коркпоңуз, адилеттүүлүк, ачык баарлашуу чыр-чатакты жөнгө салууга жардам берет. Ошол эле учурда өнөктөшүңүзгө өзүңүздүн пикириңизди таңуулабаңыз, анын арты ого бетер кыжырданууну туудурат. Ата-энелер баланын ар кайсы курактагы түзүлө турган психологиялык байланыш түзүүнүн жоопкерчилигин алышат. Баарлашуунун эрежелерин билүү – жакшы мамилелерди сактап, олуттуу пикир келишпестиктер пайда болсо, көп чыр-чатактан качууга мүмкүндүк берет. Эгер жубайлардын бирөөсүнүн же үй-бүлө мүчөсүнүн бирөөсүнүн эрежени колдонуусу менен чымыркануучулукту алып салып,

үй-бүлөлүк кырдаалды жагдайлуу, тынч кылып, мамилелерди жөнгө салуу үчүн жагымдуу кырдаалды түзүүсү толук мүмкүн. Компромисстик жолду табуу туура чечим болуп саналат. Ачык эгоизм, ийге келбөөчүлүк, өжөрлүк мамилелердеги карама-каршылыктын гана курчушуна алып келет.

Үй-бүлө коомдун ажырагыс бөлүгү болуп эсептелет. Коомдун турмушу дагы үй-бүлөнүн турмушундагыдай эле ошол эле руханий жана материалдык процесстер менен мүнөздөлөт. Үй-бүлөнүн маданияты канчалык бийик болсо, бүт коомдун маданияты да бийик болот. Ата-эне балдарын жакшы тарбиялап эмгекке үйрөтсө, улууларды сыйлап, адамдарга жана курчап турган чөйрөгө карата мээримдүүлүккө үйрөтсө, биздин балдарыбыздын келечеги кең, турмушта бактылуу болоору толук мүмкүн. Үй-бүлө гана адамдын инсан болуп калыптанышына, анын чыгармачылыгын өнүктүрүүгө шарт түзөт. Никедө турган адамдар бактылуу болушат. Үй-бүлөдөн биз сарптаган күчүбүздү калыбына келтирип, эс ала алабыз. Үй-бүлөдөн гана адамдын ден соолугу, адамгерчилиги, нравалуулугу, аң-сезимдүүлүгү калыптанат.

Үй-бүлөнүн баалуулугу бул анын коомго керектүү адамдар менен толуктоосунда турат. Бактылуу үй-бүлө болуу биздин колубузда. Өмүрлүк жубайды баалап, кадырлап, бири-бирин сыйлап, өйдөдө өбөк,

ылдыйда жөлөк болуу, бакытты, кайгыны көз караштан байкоо, жан дүйнөнүн чакырыгын сезе билүүчүлүк, жубайлардын жашоодо өзүн керектүү сезүүсү башка түгөй тараптан туура кабыл алынышы керек.

Адабияттар:

1. Антонов А.И. Социология семьи. - М.: ИНФРА-М, 2005. - 640 б.
2. Демографический ежегодник Кыргызской Республики: 2012-2017. - Б.: Нацстатком КР. 2017. - 319 с.
3. Кравченко А.И. Социология: учебник для бакалавров. - М.: Проспект, 2013. - 536 с.
4. Кулубаев М.А. Социально-психологическое сопровождение детей и семей в трудной жизненной ситуации. - Б.: «Гульчыннар», 2016.
5. Массонис Джон, Социология. 9-е изд. - СПб.: Питер, 2004. - 752 с.
6. Нейпир О., Витакер К. Семья в кризисе: опыт терапии одной семьи, преобразивший всю ее жизнь. - М., 2005.
7. Олифирова Н.И., Зинкевич-Куземкина Т.А., Велента Т.Ф. Психология семейных кризисов. - М., 2006. - 360 с.
8. Сатир Вирджиния. Как строить себя и свою семью: (Перев. с. англ.) - М.: Педагогика-пресс, 1992.
9. Сатир Вирджиния. Психотерапия семьи: Перевод. - СПб.: Изд-во «Ювента», 1999.
10. Целуйко В.М. Психология современной семьи. - М., 2004.
11. Черняк Е.М. Социология семьи: Учебное пособие. 3-е изд. - М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и КО», 2004. - 238 с.